

ALLTAG IM SPÄTMITTELALTER,
Graz/Wien, Köln, 1984, str. 384

Knjiga "Alltag im Spätmittelalter", izdana je s odobrenjem Austrijske akademije znanosti sa željom da pridonese shvaćanju "jednog drugog srednjeg vijeka" (Le Goff) kakav nam dosad nije bio poznat. Njezin izdavač i ujedno jedan od autora je Harry Kühnel, koji je zaposlen u Institutu za proučavanje srednjovjekovnih materijalnih izvora Austrije (Institut für mittelalterliche Realienkunde Österreichs), jednoj od znanstvenih ustanova spomenute Akademije. Za knjigu kaže da je nastala s namjerom da prikaže svakodnevni život, svakodnevnicu kasnog srednjeg vijeka na njemačkome govornom području, koristeći se pritom metodom koju je razvio njegov institut. Radi se o interdisciplinarnoj metodi "koja ne uzima u obzir samo gotovo sve historijske discipline nego nadalje i druga stručna područja kao npr. srednjovjekovnu arheologiju, dendrokronologiju, tehniku, paleozoologiju, paleobotaniku, antropologiju i paleopatologiju". Prateći tu namjeru, svaki je od autora knjige, Harry Kühnel, Gerhard Jaritz, Helmut Hundsbichler i Elisabeth Vavra, u više poglavlja obradio više aspekata, koji zajedno čine skladnu cjelinu ne samo ove knjige već i svakodnevnicu u kasnom srednjem vijeku. Tako je Helmut Hundsbichler svoja poglavlja posvetio osnovnim potrebama ljudskog života – prehrani, odijevanju, stanovanju, ali i radu. Na to se vrlo dobro nadovezuje pitanje funkcioniranja jedne gradske zajednice, gdje su obuhvaćeni svi mogući problemi koji se u njoj pojavljuju – problemi dopreme hrane i vode, zbrinjavanja otpada te zaštite okoliša i zdravlja. Nadalje, ona obuhvaća i mjere koje gradsko poglavarstvo donosi radi rješavanja tih problema, ali i nove probleme ili njihova rješenja koja rezultiraju iz donesenih mjera. Ovom problematikom pozabavio se

Harry Kühnel, jednako kao i ne manje važnim i interesantnim pitanjem pravila odnosno propisa o proizvodnji i trgovini, ali i drugim situacijama svakodnevnog života. Pozabavio se i pitanjem provedbe tih propisa u praksi i pitanjem zaštite potrošača od kršenja tih propisa odnosno pitanjem kazne za njihovo kršenje. Radi se pritom o svim mogućim propisima, počev od onih o određenim mjerama, cijenama i standardima kvalitete za razne proizvode, preko propisa u građevinarstvu do propisa o odjeći kakvu su trebali nositi određeni slojevi žiteljstva. No ova knjiga bavi se i drugim pitanjima svakodnevnicu! Tako je dosta prostora posvećeno religioznom životu ljudi ili bolje reći njihovom odnosu prema religiji, njihovom shvaćanju religije, njezinih obreda itd. Prikazuje se npr. što je pojedince, ali i ljude općenito, pokretalo na hodočašća, kako su ona izgledala i kako su ih ljudi doživljavali. Slično je s poglavljima Gerharda Jaritza, koja je posvetio ne životu i smrti kao takvima, već opet odnosu ljudi prema životu i smrti te njihovom doživljavanju i shvaćanju. Kako je i umjetnost vrlo prisutan i time nezaobilazan aspekt ljudskog života, tako ni ona u ovoj knjizi nije zapostavljena. No poglavlja koja je Elisabeth Vavra posvetila tome nisu pisana kao "klasična" povijest umjetnosti, što im nije bio ni cilj. Ona govore o svakodnevici umjetnika, o poslodavcima, o zadaći umjetnosti i opet o odnosu ljudi prema umjetnosti i njihovom shvaćanju i doživljavanju umjetnosti. Treba istaknuti da se pri obradi raznih vidova svakodnevnog života u kasnom srednjem vijeku ne radi o pokušaju prikaza jedne specifične, čak statične slike ili "zakonitosti" stanovitog fenomena, već je jasno uočljiva namjera autora da određen problem prikažu u svoj njegovoj raznolikosti i svim njegovim mijenama. Upravo iz tog razloga knjiga obiluje različitim primjerima i dokazima koji potkrepljuju iskaze autora. I baš je taj brojni navedeni dokazni i izvorni materijal

jedna od najzanimljivijih i najistaknutijih značajki knjige, knjiga doslovce od njega živi. On je čini vrlo interesantnim štivom ne samo za stručnjake nego i za mnogo širi krug čitatelja. Radi se o dokazima sakupljenim na širokom prostoru od mađarskih, čeških i slovačkih krajeva na istoku do Elzasa i Lotaringije na zapadu, od njemačkih trgovačkih gradova na Baltičkom i Sjevernom moru do sjevernotalijanskih gradova te slovenskih zemalja na jugu. Knjiga ovdje naravno prati duh Instituta za proučavanje srednjovjekovnih materijalnih izvora Austrije iz čijeg je znanstvenog rada i potekla. To znači da su na spomenutom prostoru sakupljeni i u knjigu ugrađeni najrazličitiji dokazi. Odnosno, autori su se pri svojoj argumentaciji pozivali na rezultate mnogih različitih znanosti koje su objedinjene u interdisciplinarnoj metodi navedenog Instituta. Tako je naprimjer pitanje čije je meso najviše koristilo u prehrani riješeno analizom životinjskih kostiju nađenih pri arheološkim iskopavanjima. Pomoću proučavanja oporuka stvorena je slika o pogledu ljudi na posmrtni život. Komparacija odredbi gradskih vlasti upućuje na aktualne probleme s kojima su se sučeljavali pojedinci i cijele gradske zajednice. Analizom opisa i nacрта gradskih i drugih satova, sadržanih u različitim izvorima, dao se izvesti zaključak o stupnju razvijenosti tehnike u to doba. Naravno i do danas sačuvani originalni predmeti tog vremena igraju veliku ulogu kao dokazni materijal. No do izražaja kao izvor i dokaz u radu i zaključivanju autora dolazi najviše slikovni materijal. Sama knjiga na 353 str. teksta sadržava 430 slika od kojih je 48 u bojama. One prikazuju materijal koji su za tu svrhu na raspolaganje stavili muzeji i zbirke u Austriji, Švicarskoj i obje tada još neujedinjene Njemačke. Radi se o fotografijama i skicama originalnih ili rekonstruiranih predmeta. No to je samo manji dio materijala, glavninu otisnutih slika čini originalni slikovni materijal iz kasnoga srednjeg vijeka. On opet potječe iz različitih izvora, tako npr. iz kronika, iz znanstvenih radova ili s karata za igru. Upotreba slikovnog materijala kao izvora, i to u ovolikoj mjeri, vrlo je interesantna značajka knjige. On sudjeluje u raspravi gotovo svih problema i

redovito se navodi kao izvor odnosno dokaz! Naprimjer drveni alat i posude koji su nam se rijetko sačuvali ipak su u određenoj mjeri opisani ili rekonstruirani pomoću slikovnih prikaza. Isto vrijedi za odjeću, obuću te razne kućanske predmete. Neki osnovni podaci o građevinama, tehnikama i svrsi njihove gradnje također su izvedeni iz analize slikovnog materijala. Prisutni su i pokušaji da se iz prikaza biblijskih scena izvedu zaključci o svakodnevnom životu. Tako se pomoću scene Isusova rođenja rekonstruirala njega novorođenčadi u vremenu kada je slika nastala. Prikazi uvršteni u knjigu u krajnjoj su mjeri iskorišteni tako da se neki čak upotrebljavaju kao izvori, odnosno dokazi u obradi dvaju različitih problema.

Na kraju treba istaknuti da je knjiga ispunila namjeru izdavača da pridonese shvaćanju "jednog drugog srednjeg vijeka" kakav nam dosad nije bio dovoljno poznat.

Domagoj Tončinić

Norbert Ohler, I VIAGGI NEL MEDIO EVO, Milano 1988, str. 482.

Djelo N. Ohlera namijenjeno je, kako to autor kazuje u predgovoru (7 - 8), "ne samo istraživačima, već i onima koji žele steći osnovnu predodžbu o putovanjima i putnicima u prošlosti" (7). Upozoravajući na tematsku raznovrsnost izvora korištenih u djelu, autor navodi podijeljenost knjige na dvije cjeline. Prvi dio knjige obuhvaća opći pregled preduvjeta, sredstava i načina putovanja, dok drugi dio sadržava interpretaciju različitih pisanih izvora (kronike, ljetopisi, književna djela, dnevnici, putopisi, izvještaji) samih putnika ili kroničara. Istraživanje obuhvaća razdoblje od oko 500. do 1500. godine, dok prostor istraživanja zahvaća zapadnoeuropski i islamski svijet, Daleki istok, zapadnu Indiju i novootkrivene zemlje Novog svijeta. Osim raznovrsnih pisanih izvora autor se u radu koristio i obiljem

slikovnog i umjetničkog materijala (slike, minijature, skulpture, grafike, pečati itd.).

Prva cjelina knjige nosi naslov "Pretpostavke i osnovna saznanja" (23 – 207). Na početku te cjeline autor razmatra prirodno-geografske preduvjete koji su određivali tok i karakter srednjovjekovnih putovanja (klima, morske struje, plima i oseka, vjetrovi itd.). Sredstva srednjovjekovnih putovanja dobro su poznata i iscrpno obrađena. Magarci, konji, mule, mazge, deve, slonovi, volovi te različite vrste zaprežnih kola i kočija sredstva su kojima teče dobar dio putničkog i trgovačkog prometa, poduzimaju se vojni pohodi te kreću vladarske povorke, diplomatska poslanstva i glasnici. Brzina kretanja pritom se razlikovala ovisno o vrsti prijevoznih sredstava, sigurnosti putova, vremenskim prilikama i opremljenosti samih putnika, kao i kvaliteti konačišta na koja su uzduž puta nailazili. Siguran tok putovanja ometala je rascjepkanost državnih područja i samovoljno popašanje lokalnih feudalaca koji su nametanjem posebnih carina za trgovce i pristojbi za prijelaze rijeka i mostova nerijetko znatno otežavali putovanje.

Putovanja kopnenim ili vodenim pravcima poseban su vid poznavanja načina i preduvjeta putovanja te se autor opsežno bavi različitim vrstama kopnenih (magistralne ceste, lokalne prometnice), morskih ili riječnih prometnica, navodeći njihove prednosti i nedostatke. Ističući tehnička sredstva koja su omogućavala brži i sigurniji tok putovanja, autor upozorava na značenje izgradnje mostova i prijelaza preko rijeka.

Smještaj putnika jedan je od najvažnijih preduvjeta da se putovanje učini sigurnijim i ugodnijim, a sam cilj putnika postane dostižnim. Samostani (napose benediktinski) i njihovi gostinjeci ili bolnice (hospiciji, ksenodohiji) bili su u ovom slučaju najučestaliji oblik konačišta i zbrinjavanja putnika.

Odmicanjem srednjovjekovnog razdoblja povećao se i broj znanstveno-tehničkih inovacija, unaprijedila dostignuća u kartografiji, nautici, navigaciji, a predodžbe o obliku Zemljine površine postajale su sve točnije i za putničke svrshodnije. Otkriće i upoznavanje novih

zemalja na Dalekom istoku i u Indiji, njihovi iscrpni opisi i izrade novih, mnogo točnijih karata, postepeno su otvarali put za prijelaz preko mora, kojim će uskoro biti i simbolično najavljen početak novog doba u povijesti civilizacije.

U posljednjem poglavlju prvog dijela knjige autor prikazuje tijek jednog prosječnog srednjovjekovnog putovanja, opisujući sve njegove etape, počevši od pripreme i stjecanja osnovnih saznanja o mjestu odlaženja, preko čina putovanja pa sve do njegova uspješnog završetka dolaskom na cilj ili, što tijekom srednjeg vijeka nije bio rijedak slučaj, tragičnog skončanja putnika prije završetka pothvata.

U drugom dijelu knjige (Studije izvora i svjedočanstava, 209 – 447) autor prelazi na prepričavanje i analizu najzanimljivijih srednjovjekovnih izvora o putnicima i putovanjima. Iako se uvijek ne drži strogoga kronološkog poretka, autor razmatranje započinje izvorom iz VI. stoljeća, a završava periodom prve polovice XVI. stoljeća. Sljedeći autorov naredak prikazat ćemo nekoliko najosnovnijih i za istraživanje navedene problematike najrelevantnijih srednjovjekovnih pisanih izvora. Putovanja osoba koja ćemo opisati vrijedan su izvor kako za istraživanje problematike putovanja i putnika tijekom srednjeg vijeka tako i širih, političkih, diplomatskih, društvenih, crkvenih i kulturnih prilika na prostoru od srednje Europe do Dalekog istoka i Amerike.

Tijekom prve polovice VIII. stoljeća djelovao je na području franačke države anglosaksonski misionar Bonifacije, pokrštavajući tamošnja poganska plemena i osnivajući pravu mrežu samostana. Njegovo misionarsko kretanje Franačkim Kraljevstvom, kao i odlasci u Rim, važan su izvor za poznavanje političkih i vjerskih prilika onodobne zapadne i srednje Europe, a izvještaji i zabilješke s putovanja najizravnije svjedočanstvo o svakodnevnom životu, običajima, religiji i materijalnoj kulturi tamošnjeg stanovništva.

Putovanja kraljeva najbolje su opisana u analima Franačkog Kraljevstva u vrijeme Karla Velikog. Karlovi obilasci zemlje i prisustvo-

vanja pokrajinskim saborima, tada uobičajeni za svakog vladara, rezultirali su obično višemjesečnim izbjavanjem vladara iz prijestolnice, a mjesta koja je vladar tom prigodom pohodio prisustvujući pokrajinskim saborima, spomen su na taj događaj očuvala u lokalnim kronikama i ljetopisima. Primanje i ugošćavanje kraljevske povorke, crkvenih dostojanstvenika ili kraljevih poslanika bilo je, katkada, nemali izdatak za lokalne vlasti, a obveze ukonačavanja padale su na teret cjelokupnog pučanstva određene regije ili grada.

"Duhovne osobe na putovanju" naslov je poglavlja u kojem je prikazan itinerar putovanja nekoliko istaknutih crkvenih dostojanstvenika i misionara. Posebno mjesto ovdje zauzima opis misionarskog djelovanja Sv. Norberta i Sv. Bernarda u XI. i XII. stoljeću. Njihov rad, zasnovan na obilasku zabačenijih krajeva uklapa se u opći vjerski pokret povratka izvornim apostolskim načelima, a rezultirao je pokretom koji je u cijeloj Europi zagovarao reformu redovništva i organiziranjem čitave mreže samostana i pustinjačkih ćelija.

Na putovanja hodočasnika autor se općim naznakama osvrnuo već u prvom dijelu knjige, dok se u ovoj cjelini zadržava na prepričavanju sadržaja jednog, za ovu problematiku neobično dragocjenog izvora (vodič za hodočasnike u Santiago de Compostela iz 1140/1150. godine).

Križare, nosioce vojno organiziranih vjerskih pohoda u svrhu oslobađanja Svete zemlje i Kristova groba, autor prikazuje kao "naoružane hodočasnike", uklapajući cjelokupnu problematiku križarskih ratova u poseban oblik putovanja (spoj vojnog pohoda i hodočašća). Upozoravajući da su, pored neizbježne vjerske motivacije i kolektivnog vjerskog zanosa na europskom Zapadu, ratovi složeni sklop političkih, gospodarskih i kulturnih preduvjeta, autor njihove posljedice promatra ponajprije s obzirom na postignute dodire dvaju civilizacijskih i vjerskih prostora te kulturne doprinose uvjetovane postignutom komunikacijom.

Putovanja u Aziju, dotad Europi poznatu ponajviše iz fantastičnih pripovijetki i kaziva-

nja, poseban su vid proučavanja srednjovjekovnih putovanja. Kao najvažnije izvore za proučavanje "azijskih putovanja" Europljana, autor se, pored "klasičnog" djela Marka Pola "Milijun", koristi i putopisima nastalim u povodu putovanja poslanika francuskog kralja Guillaumea Rubruka (1215 – 1270) mongolskom kanu u Karakum te muslimanskog hodočasnika u Meku Ibn Battuta (1304 – 1377). Autor pojedinačno raščlanjuje svako od tri navedena putovanja, razmatra razlike i sličnosti u viđenju zemlje, ljudi i običaja u krajevima koje su obišli te recepciju azijskog svijeta u djelima u kojima su njihova putovanja opisana.

Putovanja koja su označila početak novog vremena jesu prekomorska putovanja europskih pomoraca i otkriće Novog svijeta. Iako za navedenu temu postoji niz izvora, autor se ograničava samo na dnevničke bilješke s prvog putovanja Cristofora Columba 1492. godine.

Putovanja potaknuta željom za obrazovanjem i stjecanjem znanja trajala su neprekidno tijekom cijelog srednjeg vijeka, a nosioci su im, pored učenih profesora, znanstvenika i književnika (opis Petrarčina putovanja u Njemačku i Francusku), bili ponajprije studenti – golijardi, koji su znanje stjecali i upotpunjavali posjećivanjem niza sveučilišta zapadnoeuropskih gradova.

Povorke čija su putovanja i prolaženja kroz brojne krajeve i gradove unosile nemir i nerijetko dovodile do kolektivne histerije među stanovništvom jesu flagelanti (bičevaoci). Organizirani u udruženja slična bratovštinama, flagelanti su tijekom najvećih naleta kužnih epidemija sredinom XIV. stoljeća putovali od grada do grada i pred očima javnosti iskazivali svoj čin samokažnjavanja i pokore, nadajući se da će tako, mimo crkvenih institucija, postići Božji oprost i zemlji donijeti spas od pomora.

Knjigu autor završava prikazom dnevničkih bilježaka s putovanja jednog od najvećih renesansnih slikara Europe – Albrechta Dürera s kraja XV. i početka XVI. stoljeća, koja po sadržaju koji donose predstavljaju prijelaz iz srednjovjekovnog razdoblja u novovjekovno razdoblje.

Na završetku knjige (448 – 454) autor iznosi nekoliko zaključnih napomena. Posebno ističe kako srednjovjekovna putovanja nisu pojava određena društveno-ekonomskom razlikom između ljudi te kako su njihovi nosioci svi slojevi onodobnog društva. Na putovanja se mogao odlučiti svatko, ali su ipak izvedba i uspjeh putovanja ovisili o nizu različitih preduvjeta (opremljenost, prometna sredstva, zaštita itd.), koji su u biti odraz nejednakih mogućnosti među ljudima.

Putovanja, napose ona međunarodnog ili međukontinentalnog karaktera spajala su raznovrsne narode, religije, civilizacije i kulture, prenoseći i izmjenjujući vlastita kulturna nasljeđa, materijalna dobra i stoljetne tradicije različitih regija. Naposljetku, srednjovjekovna putovanja i njihovi nosioci pridonosili su da se u svijesti stanovnika različitih krajeva i gradova Starog kontinenta učvrsti pojam o jedinstvenoj pripadnosti europskom civilizacijskom i kulturnom nasljeđu.

Na kraju knjige nalazi se kronološka tablica događaja (putovanja) istaknutih ličnosti, vojni pohodi) koji se spominju u knjizi (457 – 463), bibliografija upotrijebljenih izvora i odabrana literatura (464 – 469), jedinstveni indeks imena, geografskih naziva i pojmova (470 – 482) te sadržaj.

Sveukupno gledajući, knjiga N. Ohlera zanimljiva je povijesna studija za sve one koji se bave problematikom srednjovjekovnih putovanja. Odlika knjige je odabir raznovrsnih tematskih cjelina koje po svom karakteru zadiru i u problematiku političko-diplomatskih, gospodarskih, vojnih, crkvenih i kulturnih prilika u srednjovjekovnoj Europi. Ipak, iščitavajući djelo, ne možemo se otići dojmu da je prostor obuhvaćen u istraživanju reprezentativno odabran uzorak koji uključuje "elitne" primjere vezane najvećim dijelom uz prostor zapadne i srednje Europe. Poglavlja koja obuhvaćaju prostore izvan ove regije (Daleki istok, Amerika, Indija) također tretiraju događaje u kontekstu europske recepcije nepoznatih svjetova i njihovo tumačenje više govori o samim istraživačima, putnicima i putopiscima nego o prostorima koje posjećuju. Na-

posljedku, primjetno je da je iz autorove istraživačke koncepcije potpuno isključen prostor srednjovjekovnih hrvatskih zemalja i jugoistočne Europe. Primjeri koje smo, makar u najkraćem opsegu, nastojali iznijeti, nepravedno su ograničeni samo na prostor zapadnoeuropskoga kulturnoga kruga. Svaki od tih primjera može se, upotrebom brojnih izvora pisano i slikovnog karaktera, pronaći i u prošlosti našeg prostora u srednjem vijeku. Primjer ovakvog prostornog sužavanja istraživanja pritom nije samo karakteristika jednog zapadnoeuropskog autora, već pojava koju, izuzev rijetke iznimke, možemo primijeniti i na najveći dio historiografske produkcije zapadne Europe. Uzroke tome ne možemo, ipak, tražiti samo među tamošnjim znanstvenim krugovima, već i u nedovoljnu angažmanu domaće historiografije na upoznavanju tamošnjih relevantnih krugova s povijesnom i kulturnom baštinom naših krajeva, koja nipošto nije, kako smo to možda i sami sebi pripisivali, izdvojeno, balkanskim prostorom omeđeno područje, već, tijekom svih povijesnih razdoblja, integralan dio zapadnoeuropskog kulturnog i civilizacijskog ozračja.

Lovorka Čoralić

Bernard Stulli, IZ PROŠLOSTI DALMACIJE

(odabrao i uredio Stijepo Obad),
Književni krug, Split 1992, 647 str.

Knjiga "Iz prošlosti Dalmacije" sadržava sedam odabranih priloga B. Stullia koji se odnose na užu zavičajnu i širu prošlost Dalmacije. Radovi su nastali u razdoblju od 1962. do 1982. godine i već su objavljeni u raznoj periodici i zbornicima.

U predgovoru knjige (7 – 8) S. Obad, priređivač ove zbirke, ukratko upozorava na kriterij odabira i objedinjavanja Stullievih ras-

prava, napominjući kako su radovi nastali u "zreloj fazi njegovog historiografskog stvaralaštva, uglavnom temeljeni na arhivskoj i drugoj izvornoj građi" (8). U osvrtu na "Znanstvena dostignuća Bernarda Stullia u istraživanju prošlosti Dalmacije" (9 – 21) S. Obad ukratko prikazuje životni put i djelovanje B. Stullia kao historičara i arhivskog djelatnika te navodi osnovna obilježja studija objedinjenih u ovoj knjizi.

Prva dva rada odnose se na prošlost seljačkog društva dijela Dalmatinske zagore, točnije područja Sinjske i Cetinske krajine. Studija "Kroz historiju Sinjske krajine" (25 – 127) pregled je političkih, gospodarskih, društvenih i kulturnih prilika u krajini od srednjeg vijeka do XX. stoljeća. Zasnivajući svoje istraživanje na dosadašnjim rezultatima historiografije, objavljenim, ali i dosada nekorištenim izvorima (napose za suvremenu povijest), autor iscrpno prikazuje život seoskog društva Sinjske krajine u vrijeme hrvatskih feudalaca, mletačke i osmanlijske uprave, kao i u vrijeme izmijenjenih političkih prilika kada se ovi dijelovi Dalmacije nalaze u okviru francuske i austrijske uprave te Kraljevine SHS (Jugoslavije). Posebno vrijedna cjelina ove studije je Stulliev osvrt na gospodarski razvoj Sinjske krajine (poljodjelstvo, stočarstvo, trgovina). Iscrpno je prikazan svakodnevni život sela i seoskog življa, narodni običaji i tradicija te, početkom prošlog stoljeća, razorni učinci prodora kapitalističke privrede na selo koji su rezultirali masovnim zaduživanjem seljaka, daljnjim usitnjavanjem posjeda i njihovim sve izrazitijim osiromašenjem.

Stulli se u sljedećem radu, "Gospodarsko-društvene i političke prilike u Cetinskoj krajini sredinom 18. stoljeća" (129 – 207) vraća na razdoblje poslije oslobođenja od Turaka, i to na dio krajiškog društva na području Cetinske krajine sredinom XVIII. stoljeća. Autor ovdje analizira krajiški sustav i društvene odnose, nastojanja da se unaprijedi poljoprivredna proizvodnja te upravu i demografske prilike na novoj stečevini. Na osnovi izvorne građe (spisi suvremenika i onodobna službena dokumentacija) vidljivo je da se, unatoč nastojanju mletačke uprave da unaprijedi gospodarstvo, ovo

područje i dalje nalazilo u stanju gospodarskog zaostajanja i neprosvijećenosti puka. Neki istaknuti suvremenici (Grgur Stratico, Petar Nutrizio Grisogono) tada vide jedino u crkvenim krugovima snagu koja bi mogla pomoći zaostalom krajiškom narodu. Autor posebno analizira zabilješke Ivana Lovrića i uspoređuje ih s utvrđenim činjenicama iz službene dokumentacije smatrajući da Lovrićevo djelo ima "posebno značenje i na širem planu u povijesnom razvitku napredne misli u Hrvatskoj" (205).

Na dva prethodna rada, koji se odnose na dio seljačkog društva Dalmatinske zagore, nadovezuje se treći, u kojemu se raspravlja o prošlosti otoka Zlarina kao dijela gradskog društva ("Povijest Zlarina", 209 – 448). Djelo je zasnovano na korištenju izvorne arhivske građe i prva je sinteza prošlosti Zlarina koja sadržava gotovo cjelovit povijesni razvoj otoka, s naglascima na gospodarskoj, društvenoj, kulturnoj i političkoj problematici. Autor iscrpno prikazuje politički razvoj Zlarina kao sastavnog dijela šibenskog distrikta od srednjovjekovnog razdoblja do naših dana, gospodarsko usmjerenje otočana (poljoprivreda, pomcrstvo, koraljarstvo, lov na spužve, solarenje), zadržavajući se napose na periodu XIX. stoljeća, kada otok doživljava duboke političke (prestanak mletačke vlasti, francuska i austrijska uprava) i gospodarske (konjunktura i kriza jedrenjačkog brodarstva, počeci masovnog iseljavanja u prekomorske zemlje) promjene. Zorno je oslikan svakodnevni život otočana, razvoj crkvenih i svjetovnih ustanova, način stanovanja, prehrana, obveza prema zemljišnim vlasnicima u obliku teratika, petine i desetine, razvoj pomorske "flote" zlarinskih ribara te veze i penetracija zlarinskog stanovništva na obalne dijelove šibenskog distrikta.

Drugu skupinu studija tvore tri priloga koja se odnose na dalmatinsko društvo u cjelini, ponajviše na gospodarsko stanje i društvene odnose koje autor smatra temeljnim za razumijevanje razvojnih procesa koji su zahvatili Dalmaciju tijekom XIX. stoljeća. Prvi rad ("Građa o stanju u Dalmaciji 1818. god.", 449 – 533) zbirni je izvještaj odnosno početna bilanca ukupnog stanja u Dalmaciji od 1813. do

1818. godine. U ovom radu autor kritički analizira literarne izvore austrijske i domaće provenijencije, popraćene statističkom građom, u kojima se govori o proizvodnim mogućnostima pokrajine, upravi, stanovništvu, prometu i ustanovama, pri čemu, radi boljeg osvjetljavanja navedenih pokazatelja, autor objavljuje više statističkih tabelarnih priloga.

U drugom radu iz ove cjeline ("Građa o gospodarstvu Dalmacije u prvoj polovini XIX stoljeća", 535 – 593) autor je u sedam zbirnih izvještaja upozorio na osnovne značajke gospodarske i društvene strukture u Dalmaciji. U dokumentaciji koju autor predstavlja i dijelom iznosi (izvještaj Grgura Stratica iz 1787. godine) sadržani su brojni podaci o trgovini, poljodjelstvu, obrtu, počecima industrijske proizvodnje, javnim radovima, agrarno-proizvodnim odnosima, vjerskim pitanjima i ulozi crkve itd.

Na prethodna dva rada sadržajno se i metodološki nadovezuje i treći Stulliev rad, "Ekonomsko-društvene prilike u Dalmaciji u XIX stoljeću" (595 – 603). Služeći se statističkim izvještajima (bilance) autor utvrđuje da je Dalmacija u XIX. stoljeću gospodarski znatno zaostajala za ostalim zemljama austrijske Cisalpanije. Zbog takva zaostajanja u proizvodnji i razmjena dobara bila je više nego skromna, što će se (zbog slabih veza sa sjevernim hrvatskim zemljama) odraziti na proces gospodarske integracije u preporodnom razdoblju. Na takvoj se gospodarskoj osnovi nije mogla razviti niti složenija društvena struktura. Uz oligarhijski staj, što ga tvori birokratski aparat, ostaci staroga gradskog plemstva i posjednici na jednoj te gradski i seoski puk na drugoj strani, do druge polovice XIX. stoljeća u Dalmaciji ne postoji građanski međusloj koji bi bio nosilac gospodarske, političke, kulturne i nacionalne integracije u dalmatinskom društvu.

Posljednji rad vezan je uz Stullievo višegodišnje istraživanje revolucionarnih previranja na istočnoj obali Jadrana, rezultat čega je i rad "Revolucionarni pokreti i pobune u austro-ugarskoj mornarici tokom 1917 – 1918. godine" (605 – 623). Na osnovi opsežne i raznovrsne građe iz domaćih, kao i iz arhiva različ-

tih europskih zemalja (napose iz bečkog Kriegsarchiva) autor je sustavno analizirao etape revolucionarnih gibanja u posljednje dvije ratne godine, smatrajući da ona nisu bila samo odjek zbivanja u Rusiji, nego da imaju korijene u austro-ugarskoj društveno-političkoj stvarnosti koju je prvi svjetski rat zaoštrio, a oktobarska revolucija pospješila.

Na kraju svakog od navedenih radova nalaze se sažeci na stranim jezicima. Na kraju knjige nalaze se kazala zemljopisnih naziva (625 – 636) i osobnih imena (638 – 649) koja je sastavio Josip Vrandečić.

Završavajući prikaz Stullievih radova o prošlosti Dalmacije možemo istaknuti da je njihova vrijednost u zasnovanosti na korištenju izvorne arhivske građe i primjeni suvremenih metodoloških rješenja u određenim istraživačkim pitanjima. Posebno značajne cjeline jesu Stullieve studije povijesti Sinjske i Cetinske krajine, kao i otoka Zlarina, područja koja su (napose otok Zlarin) nerijetko bila zanemarena u hrvatskoj historiografiji. Kada je riječ o priložima iz povijesti dalmatinskoga gospodarstva i društva u XIX. stoljeću, osnovno je obilježje korištenje niza statističkih pregleda i onodobne službene dokumentacije koja je upotrijebljena ne kao sirova i neobrađena arhivska građa, već kritički analizirana i upotrijebljena u sklopu širih autorovih metodoloških rješenja, nezaobilazan pokazatelj za svakog istraživača suvremene prošlosti Dalmacije. Studije iz prošlosti Dalmacije B. Stullia ovim objedinjavanjem u jedinstvenu knjigu postaju pristupačnije svakom znanstveniku i običnom čitatelju te je ovakva praksa splitskog izdavača više nego poticajan primjer da se sa sličnim izdavanjima nastavi i kada je riječ o drugim autorima koji su se, između ostaloga, bavili i dalmatinskom poviješću, ali i kao mogućnost da se, kada je riječ o B. Stulliu, na sličan način izdvoje i u jedinstvenom djelu objave autorovi radovi s temama sjevernohrvatske, sjevernojadranske, dubrovačke ili arhivističke problematike.

Lovorka Čoralčić

HORVATOK, SZERBEK, SZLOVEE-
NEK MAGYARORSZAGON

1945 – 1975 BIBLIOGRAFIJA,

Budimpešta 1991. 2 vol. XXIV+1279 str.

To je peta knjiga u seriji Narodnosti u Mađarskoj (Nemzetisegek Magyarorszagon), nakon knjiga o njemačkoj, rumunjskoj i slovačkoj nacionalnoj manjini i o manjinama u Bačkoj. Seriju izdaje Državna biblioteka i Dokumentacijski centar za manjine u Budimpešti. Najveći dio građe za knjigu o južnoslavenskim nacionalnim manjinama u Mađarskoj skupila je i priredila bibliografska radna grupa Mađarske akademije znanosti pod rukovodstvom Gabora G. Kemenya.

Ta dvosveščana knjiga sastoji se od kratkog uvodnog slova Predraga Stepanovića (na mađarskom i hrvatskom jeziku) i šest poglavlja. Kronološkim i abecednim redom obrađeni su gotovo svi članci (novinski, znanstveno-popularni, znanstveni) koji se tiču života hrvatskog, srpskog i slovenskog naroda u Mađarskoj između 1945 – 1975. godine. Svi su naslovi dvojezični. U bibliografiji je obrađeno 66 periodičkih publikacija.

Svako poglavlje sadržava prvo naslove članaka "načelnog i povijesnog značaja" koji se odnose na obrađenu problematiku, a zatim slijede naslovi članaka užeg značaja.

U prvom poglavlju, "Narodnosna politika, narodnosna svijest" (str. 3 – 297), obrađeni su članci o narodnim odborima; Antifašističkoj fronti Slavena u Mađarskoj i Demokratskom savezu Slavena u Mađarskoj i njihovim kongresima i konferencijama; omladinskoj organizaciji tog Saveza i njezinim zasjedanjima i sekcijama (ansambl, dramska sekcija, različiti klubovi); tisku, radiju i publikacijama Saveza; pitanjima materinjeg jezika i o vezama s matičnim narodima.

Drugo poglavlje, "Prosvjeta, kulturni život, uvjeti života" (str. 299 – 687), sadržava bibliografiju tekstova o priredbama i ansamblima Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj te njihovim amaterskim dramskim sekcijama, knjižnicama i kulturnom životu.

Treće je poglavlje, "Nastava" (str. 689 – 945), posvećeno člancima o prosvjetno-peda-

goškoj problematici, dvojezičnoj nastavi, zabavištima, školskom sustavu od osnovnog do sveučilišnog i udžbenicima.

U četvrtom je poglavlju, "Tradicije Južnih Slavena u Mađarskoj" (str. 947 – 1047), dana bibliografija tekstova o etnografiji, literaturi, izdavačkoj djelatnosti i pitanjima nacionalne i lokalne povijesti.

Peto poglavlje se odnosi na "Književnost i umjetnost Južnih Slavena u Mađarskoj" (str. 1049 – 1134). Obrađene su lijepa književnost, glazba i likovne umjetnosti. Navedena su djela 67 književnika među kojima i hrvatskih pisaca Stipana Blažetina, Đure Frankovića, Josipa Gujaša Džuretina, Matc Miloradića Meršića i drugih.

Posljednje poglavlje posvećeno je tekstovima o "Mađarsko-jugoslavenskim odnosima" (str. 1135 – 1154).

Na kraju drugog sveska pridodane su redaktorske bilješke i napomena urednika te indeks (str. 1167 – 1279).

Knjiga je vrlo koristan, zapravo prijeko potreban priručnik za sve koji se bave poslijeratnom poviješću Hrvata u toj susjednoj zemlji.

Damir Agičić

PRILOG MIROSLAVA BERTOŠE O
"SVAKIDAŠNJOJ" POVIJESTI ISTRE

U hrvatskoj historiografiji Istre veoma zapazeno mjesto – treba istaknuti odmah na početku ove bilješke – zauzima dr. Miroslav Bertoša; član suradnik je Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, predsjednik njezina Odbora za izdavanje petosveščane "Povijesti Istre" te znanstveni savjetnik njezina Zavoda za povijesne i društvene znanosti – Rijeka, Radna jedinica u Puli. Autor je niza knjiga i stotinjak znanstvenih i stručnih studija i članaka. Sada je pred nama njegov najnoviji rad pod naslovom: "Istra između zbilje i fikcije",

koji je Matica hrvatska u Zagrebu objavila 1993. kao petu knjigu prvoga kola niza "Mala knjižnica" (urednica je Jelena Hekman; knjižnica je utemeljena 1906, objavljena 1931. i 1950, a, sada, evo, oživljava četvrti put).

Iako je knjiga džepnoga formata (str. 126), a sadržaj je objavljen kao dio feljtona u stalnoj Bertošinoj (tjednoj) kolunni puljskoga dnevnika "Glas Istre" (povremeno i u riječkome "Novom listu") od 10. lipnja 1991. god. daje, valja i ovdje registrirati ovaj Bertošin rad. Naime, autor govori o temama više nego zanimljivima, i to na način koji može udovoljiti i znatiželji prosječnog čitatelja novina, i dobro verziranoga povjesničara, pa čak i znalca problema - znanstvenika. Kako je autor prišao objašnjenju zacrtanoga pitanja? Sâm kaže: "Doista, pogleda uprta u desetke tisuća stranica starih, prašnjavih i izbljedjelih svežnjeva, fascikala, busta, filza, košuljica, pojedinih pergamena i papira..., pohranjenih u župnim i državnim arhivima u tuzemstvu i inozemstvu, i dugog i napornog proučavanja njihovih sadržaja, uporni tragatelj, nakon radosti otkrivanja, skepse i strepnje zbog nedorečenog i prešućenog biva nagrađen: uspijeva uočiti konture malog i neobičnog tijela u kozmosu povijesti. Time se povjesničar, barem u domeni fikcije, približava vrlome puljskom astronomu i nekadašnjem asistentu bečke zvjezdarnice, Johanu Palisi, kojemu se na jasnome puljskom svodu 8. veljače 1878. ukazao *planet Istra*. No, poput astronoma Paliese i povjesničaru je nemoguće spustiti se na povijesni korpus planeta Istre. Štoviše, za povjesničare je istarska prošlost dvostruko *planetarna*: ona je – da parafraziram čuvenoga Braudelova đaka i istaknutog

inovatora 'škole Annales', Emmanuela Le Roy Laduriea - ugasla *zvijezda* svemira koje sjaj dopire do našeg doba, ali je istodobno i živi neuhvatljivi *planet* ovoga osebnog *mikrokozmosa*" (str. 4 – 5). S toga motrišta Bertoša razvrstava svoja dugogodišnja istraživanja u nizu šest velikih slika od kojih svaka ima i svoje manje cjeline, dopunjene povrh toga slikama i faksimilima: o Carlu Combiu, o De Franceschiu, o "plemenitoj" i "sirotici" Istri, o "sindromu" grada i "kompleksu" sela, o Puli i Buzetu, o imaginaciji zla, o povijesnoj sintezi i istarskom identitetu (na primjeru nastojanja C. De Franceschia i I. Milčetića), o Negriu iz Labina kao hrvatskom penitencijaru, o Fachinettiu, o Kukuljevićevoj viziji: Istra u Hrvatskoj – Hrvatska u Europi, o odjecima i počecima hrvatskoga preporoda u Istri, o istarskome suživotu i ne-suživotu, o Židovima u Istri, o Mati iz Plomina kao Alahovu kršćaninu, o idejama i nastojanjima da se Učka prokopa u 19. i u početku 20. stoljeća – itd.

Miroslav Bertoša nije uobičajen tip historioografa u Hrvatskoj; po značajkama svoga visoko izgrađenoga stila ulazi u red malobrojnih naših povjesničara kao što su Mirjana Gross, Zorica Stipetić i Drago Roksančić. Bertoša sjajno osvjetljava određene povijesne događaje i ličnosti, daje "aromu" vremenu o kojem piše, a, istodobno, upozorava na ozbiljnost postavljenih pitanja i njihovih odgovora. I ovim se radom Miroslav Bertoša potvrđuje kao znalački i vrsni tragalac za biti života Istre u prošlosti.

Petar Strčić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XLVI (1)

1993.

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 60 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1994.